

LAHJOITETTUJA, OSTETTUJA, TOIMITETTUJA

Keskiaikaisten pyhimysveistosten hankinnat Turun kaupungin historialliseen museoon

Tässä arkistotutkimukseen pohjautuvassa provenienssitutkimuksessa selvitettiin Turun museokeskuksen kokoelmiin kuuluvien keskiaikaisten pyhimysveistosten hankintatapoja ja -aikoja. Veistoksia on tietävästi tullut vuonna 1881 perustettuun Turun kaupungin historialliseen museoon – Turun museokeskuksen edeltäjään – jo varhain ainakin kymmenestä kirkosta: Liedosta, Nauvosta, Ruskosta, Hammarlandista, Sundista, Vampulasta, Mynämäeltä, Uudestakaupungista, Kiskosta ja Piikkiöstä.

Turun museokeskuksen kokoelmiin kuuluu suuri määrä keskiaikaisia, pyhimyksiä tai pyhiä tapahtumia esittäviä monivärisiä puuveistoksia. Yhteensä 54 veistoksesta suuri osa tuli osaksi museon kokoelmia jo hyvin varhaisessa vaiheessa, kun museokeskuksen edeltäjä, Turun kaupungin historiallinen museo, perustettiin vuonna 1881. Museo avasi ovensa yleisölle 1.1.1885 Turun linnassa, missä suurin osa veistoksista on esillä tälläkin hetkellä. Veistoksista 37 sijaitsee siis edelleen ensimmäisessä museomiljöössään, missä yleisö pääsee näkemään niitä Nunnakappelissa, Sturenkirkossa sekä Turun linnan historiasta kertovassa perusnäyttelyssä Pyöreässä tornissa. Pitkäaikaislainassa pyhimysveistoksia on viisi, ja kaksitoista sijaitsee tämän artikkelin kirjoittamishetkellä kokoelmasäilytystiloissa.

Keskiaikaiset pyhimysveistokset ovat osa museon ydinkokoelmaa, ja ne ovat Turun kaupungin taidekokoelman vanhimpia esineitä. Vaikka tiedossa yleensä on se, mistä kirkosta veistokset ovat tulleet museolle, niiden hankintatavoista ja -ajankohdista ei ole tehty kokoavaa selvitystyötä arkistoaineistoihin nojaten. Veistoksia

Kuva 1. Turun linnan Sturenkirkko. Kuva: Ninna Pulli / Turun museokeskus.

on tullut sekä ostojen että lahjoitusten kautta, ja niiden tunnukset paljastavat jonkin verran tietoja veistosten mahdollisista tuloajankohdista.

Tämä artikkeli käsittelee kaikkien, yhteensä 54:n, keskiaikaisen puuveistoksen hankintataustoja Turun museokeskuksen kokoelmissa. Veistoksia on tietävästi tullut museolle kymmenestä eri kirkosta – Liedon, Nauvon, Ruskon, Hammarlandin, Sundin, Vampulan, Mynämäen, Uudenkaupungin, Kiskon ja Piikkiön kirkoista.¹ Niistä suurin osa on saapunut vähintään sata vuotta sitten eli aikana, jolloin museon kartunta- ja luettelointikäytännöt olivat vasta muotoutumassa. Tämä tekee hankintatietojen jäljitystyöstä paikoin haastavaa. Vaikka museon tilityksiä ja verifikaatteja löytyy 140 vuoden takaa Turun kaupunginarkistosta sekä museon arkistosta, vanhempien arkistoaineistojen kohdalla tulee väistämättä kirjanpidollisia aukkoja vastaan, eikä hankintaprosesseista pystytä niiden avulla aina muodostamaan tarkkaa, provenienssitutkimuksen kannalta eheää kokonaiskuvaa. Olemassa olevien, tässä artikkelissa esiin nostettavien arkistoaineistojen kautta avautuu kuitenkin kiinnostava näkymä yli vuosisadan takaiseen museotyöhön, josta nykyiset kokoelmatoimintamallit ovat sittemmin kehittyneet.

Museokokoelmiin kuuluvien keskiaikaisten puuveistosten provenienssitutkimus valottaa sekä niiden valmistus-, esilläpito- ja omistushistoriaa kuin myös arvostuksen historiaa. Jos esimerkiksi taideteokseen liittyvästä dokumentaatiosta saadaan muodostettua katkeamaton omistushistoriallinen jatkumo objektin syntyaikankohtaan saakka, omistajuuden laillisuuden lisäksi myös teoksen attribuointi jollekin tietylle taiteilijalle voi vahvistua. Teosten provenienssitietojen selvittäminen on keskeistä niin museoiden kokoelmien perustutkimustyössä kuin yliopistoissa teh-

tävässä taidehistoriallisessa tutkimuksessa. Tässä artikkelissa ei pyritä selvittämään objektien vaiheita niiden veistohetkeen saakka, vaan veistosten siirtymähetkeen museon omistukseen.

Taidehistorioitsija Tiina Koivulahti on tutkimuksissaan luonnehtinut provenienssitutkimuksen vaiheita ja merkitystä nostaten Saksan kansallissosialistien anastaman taiteen tutkimuksen yhdeksi tärkeäksi syyksi sille, miksi erityisesti 1990-luvulta lähtien provenienssitutkimuksen kenttä on laajentunut.² Myös repatriaatiovaatimukset ovat nousseet esille ympäri maailmaa muun muassa kolonialistisena aikana omistajaa vaihtaneen kulttuuriomaisuuden kohdalla. Museomaailmassa repatriaatiokysymykset ovat olleet ajankohtaisia jo pitkään, muun muassa British Museumin kokoelmien kohdalla. Myös Turun museokeskukselle ovat seurakunnat esittäneet joitakin keskiaikaisten veistosten palautuspyyntöjä, mutta kirkollisen esi-neistön repatriaatio on kuitenkin aiheena liian laaja käsiteltäväksi tämän artikkelin yhteydessä. On silti syytä nostaa esille se tosiasia, että keskiaikaisia puuveistoksia sekä muuta kirkon arvo-omaisuutta on usein, ennen niiden siirtämistä museoihin, säilytetty keunoissa olosuhteissa kirkon vinteillä ja kellotapuleissa. Museoalan

Kuva 2. Postikorttikuva Turun linnan näyttelystä n. 1895–1909. Kuvassa näkyy muun muassa Sundin kirkosta peräisin oleva Pyhä Yrjänä ja lohikäärme (H4758), ja etummaisena oikealla Ruskon Neitsyt Maria (H4762). Jalkapuiden vieressä vasemmalla on Turun tuomiokirkon kokoelmiin kuuluva Pyhä Antonius, joka kuvanottohetkellä oli tallettuna Turun kaupungin historialliseen museoon. Tuomiokirkosta talletettiin museolle kirkollisia esineitä vuonna 1893. Kuva: Turun museokeskus.

tutkija Nina Lempa on käsitellyt kirkollisen esineistön säilyttämistä koskevan lain-säädännön historiaa, ja hän nostaa 1800-luvun lopun yleiseksi ilmiöksi Suomessa seurakuntien huutokaupat, joiden myötä esineitä on siirtynyt yksityisomistukseen ja museoihin.³ Vaikka 1800-luvun museoiden käytänteet olivat varsin kaukana nykyisistä, huutokauppamyynti museoille on saattanut pitkällä tähtäimellä koitua joidenkin veistosten pelastukseksi. Yhä nykyäänkin veistoksia on varastoituina myös sellaisiin tiloihin, missä ne hiljalleen tuhoutuvat lämpötilojen ja ilmankosteuden vaihteluiden myötä. Tekstiilikonservaattori Heidi Wirilander nostaa nykyisen kirkollisen omaisuuden vaalimisen keskeiseksi ongelmaksi kirkkojen säilytystilojen puutteellisuuden, ja peräänkuuluttaa ennaltaehkäisevän konservoinnin tärkeyden tiedostamista seurakunnissa.⁴

Provenienssitutkimusta tehtäessä on toisinaan haasteellista pysyä perässä siinä, mistä nimenomaisesta objektista vanhoissa dokumenteissa milloinkin puhutaan. Esimerkiksi taidehistorioitsija Saira Leskinen on Siuntion kirkosta Kansallismuseon kokoelmiin päätyneitä 1630-luvulta olevia puuveistoksia koskevassa tutkimuksessaan selvittänyt niiden oletettua suhdetta tallinnaissyntyiseen taiteilijaan Michel Sittowiin (n. 1469–1525). Sittow oli arkistolähteen perusteella valmistanut kuvia Siuntion kirkon alttarille, mutta kyseiset teokset eivät ole säilyneet.⁵

Monesti minkäänlaisia kirjallisia lähteitä ei ole säilynyt. Taidehistorioitsija Elina Räsänen on pohtinut tutkimuksissaan muun muassa Kalannin kirkon alttarikaapin reittejä ja hankintaa. Teos ajoittuu tyylillisin perustein noin 1430-luvulle, jolloin vauraiden sukujen asuttaman ja siten potentiaalisten lahjoittajien ympäröimä Kalannin kirkkokin on rakennettu. Räsänen ei kuitenkaan täysin sulje pois alttarikaapin myöhempää saapumista kirkkoon esimerkiksi 1600-luvulla.⁶ Vuonna 1903 alttarikaappi ostettiin museokokoelmiin, vailla seurakunnan täyttää yksimielisyyttä.⁷ Taidehistorioitsija Katri Vuolan monialainen, myös puuainesanalyysiä hyödyntävä tutkimustyö niin sanotun ”Liedon mestarin” tuotannosta on osoittanut, ettei tällaista yksittäistä henkilöä ollut olemassa.⁸ Veistosten attribuoinnit nimetyille ”taiteilijanelle” saattavat toimia palautuspyyntöjen kimmokkeina, joten myös seurakuntien kannattaa pyrkiä seuraamaan keskiaikaisia puuveistoksia koskevaa monialaista tutkimustyötä tarkasti.

Kiinnostus veistoksiin virisi jo varhain museossa

Kirkollista esineistöä alettiin kerätä kokoelmiin aivan museon alkuajoista saakka. Museo perustettiin tarkoituksena kirjoittaa Turun kaupungin historia, mutta kokoelmaesineitä otettiin vastaan ja ostettiin myös lähiseuduilta runsain mitoin. Turun kaupungin historiallisen museon toimikunta muodostui hyvin verkostoituneista turkulaisista kulttuurinystävistä, joista etenkin kauppaneuvos Fredric von Rettig (1843–1914) oli itse myös erittäin avokätinen lahjoittaja. Museo julkaisi lehdissä esineidenkeruulmoituksia, ja erityisenä kannustimena lahjoituksille ovat voineet toimia myös lehdissä julkaistut, kuukausittaiset lahjoittajalistaukset. Säätyläis- ja ammattikuntaesineistö muodostivat keskeisen osan Turun kaupungin historialli-

sen museon kokoelmakeruutyötä, mutta esineitä otettiin kokoelmiin monipuolisesti lähiseuduilta. Historioitsija Juhani Kostet ehdottaa museoiden kiinnostuksen kirkolliseen esineistöön johtuneen museaalisen kiinnostuksen lisäksi esineiden eksoottisesta vetovoimasta.⁹ Se, mihin kokoelmaosioon esineistö kirjataan, kertoo paljon kunakin aikana esineisiin kiinnitetyistä merkityksistä. Keski-aikaisten puuveistoksen liittäminen kirkollisten esineiden sarjaan L kertoo aiemman käyttötarkoituksen ohjanneen esineiden luokittelua. Veistokset ovat vasta 2010-luvulla siirtyneet museon kulttuurihistoriallisesta kokoelmasta osaksi taidekokoelmaa, mikä kertoo veistosten merkitysten muuttuvan edelleen osana museokokoelmia.

Kokoelmaesineistä ja niiden tuloajoista ei ole pidetty järjestelmällistä kirjaa museon perustamisvuoden 1881 ja 1897 välillä ja sen jälkeenkin tiedoissa on paikoin aukkoja. Ostot on kirjattu enemmän tai vähemmän tarkasti yksilöiden museon tilityksiin, joskin museotoimikunnan kokouspöytäkirjoista sekä muun muassa toimikunnan sihteerin, Gustaf Cygnaeuksen (1851–1907), kirjeenvaihdosta löytyy paljon mainintoja kokoelmahankinnoista. Turun linnan näyttelyn ensimmäinen esineluettelo julkaistiin vuonna 1891 – tämä mainitaan katalogin esipuheessa – ja nämä luettelomaiset oppaat auttavat edellä mainittujen aineistojen ohella jonkin verran selvitystyössä. Ensimmäiset kartunta- ja pääkirjat otettiin käyttöön vasta 1896–1897, jolloin museoon palkattiin ensimmäiseksi intendentiksi Walter von Konow (1866–1943). Tuolloin luovuttiin luetteloinnissa esinetyyppeihin pohjautuvista sarjoista (esim. Kirkolliset esineet sarjassa L), joiden alla esineet saivat tunnuksensa, ja siirryttiin sarjattomaan, juoksevaa numerointia noudattaneeseen järjestelmään.

Kirkollisen esineistön kartunnasta raportoitiin kaupunginhallitukselle osoitetuissa toimintakertomuksissa, kuten jo vuonna 1888, kun museotoimikunta erikseen mainitsee edellisen vuoden kertomuksessa muun muassa niin sanotun Seilin kalkan ja pateenin siirrosta Nauvosta museolle.¹⁰ Ensimmäisen esineluettelon valmistumisen myötä vuonna 1891 toimikunta pystyi kokoelmaesineiden täsmällisten lukumäärien puuttumisen valittelun sijaan raportoimaan monien esineryhmien kartunnasta kaupunginhallitukselle, joka kirkollisen esineistön kohdalla eteni alussa seuraavasti: vuoden 1892 toimintakertomuksessa ”kyrkliga föremål” -kategorian alla olleita esineitä oli yhteensä 81 (kasvua edellisvuodesta 18 esineellä), vuonna 1893 92 (11), vuonna 1894 129 (37), vuonna 1895 159 (30), vuonna 1896 162 (3), 1897 162 (0).¹¹ Vuonna 1898 kartuntaa ei enää raportoitu toimintakertomuksessa.

Liedon veistosryhmä: suuri osto ”muinaiskalujen kerääjän” kautta museolle

Liedon kirkosta peräisin oleva 22 veistoksen ryhmä on suurin yksittäinen keskiaikaisten veistosten hankinta Turun museokeskuksen kokoelmissa. Tarve Liedon kirkosta peräisin olevien pyhimyskuvien provenienssitutkimukselle nousi vuonna 2020, kun Liedon seurakunta esitti pyynnön saada Turun linnassa esillä olleita, Liedon kirkosta museolle tulleita veistoksia takaisin kirkkoon. Kirkossa oli jo entuudestaan

lainassa kolme Turun museokeskuksen kokoelmiin kuuluvaa veistosta, jotka piti pian pyynnön esittämisen jälkeen ottaa kirkon remontin ajaksi alas, puhdistaa ja uusia niiden lainasopimus.¹² Tiedossa ei ollut, milloin 22 veistoksen ryhmä oli tarkalleen ottaen tullut museolle, mutta 1930-luvulla luodussa pahvikorttijärjestelmässä tuloajaksi oli kirjattu Liedon veistosten kohdalle 1890-luku.

Museon arkistosta löytyneen, kirkollisia esineitä listaavan paperilapun avulla saadaan mahdollisesti rajattua sekä Liedon veistosten että joidenkin muiden veistosryhmien museolletuloaikaa. Listauksessa noudatetaan vielä vuotta 1897 edeltänyttä sarjapohjaista luettelointijärjestelmää. Annettujen esinenumeroiden määrä, 157, ulottuu Turun kaupunginhallitukselle toimintakertomuksissa raportoitujen kirkollisten esineiden kartuntamäärään aikaisintaan vuodelle 1895. Tämä on siis lapun mahdollinen laadinta-ajankohta, mikäli sitä ei ole luotu myöhempiä inventaareja tehtäessä. Lapusta näkee, että siihen listattujen kirkollisten esineiden sarjan L alle luetteloidut esineet ovat peräisin Liedon lisäksi Hammarlandista, Sundista, Naantalista ja Ruskosta.¹³

Toinen identifioimattomien verifikaattien seasta löytynyt muistivihkonen puolestaan valottaa sitä, missä tapauksissa kyse on pyhimysveistoksista. Liedon tapauksessa se kertoo varsin tarkkaan, mitä pyhimyksiä esittäviä veistoksia esine-erän 137–150 nähtiin pitäneen sisällään.

Turun kaupungin historiallisen museon kokouspöytäkirjoissa on vain muutamia mainintoja keskiaikaisista puuveistoksista ja Liedon kirkon veistosten hankinta on näistä yksi. Museotoimikunnan 19.6.1895 päivätyssä pöytäkirjassa mainitaan, vapaasti ruotsista käännettynä, että ”Liedon kirkosta museolle suuren määrän edellä mainitulle kirkolle kuuluneita esineitä ostaneelle ja hakeneelle kansakoulunopettaja G. A. Petterssonille pitäisi määrätä maksettavaksi 30 markan palkkio.” Ostosta löytyy myös Cygnaeuksen kuitti museon tilitysten joukosta päiväyksellä 9.7.1895 ”sekalaisista Liedon kirkosta hankituista muinaisesineistä” 30 markan hintaan. Ilmoitetaan myös, että niiden (eli mahdollisesti sekä veistosten että muiden kuitin esineiden) kuljetus on maksanut 30 markkaa. Lisäksi arkistosta löytyy museon vahtimestari J. A. Laaksosen 30.6.1895 päiväämä kuitti Liedon kirkosta saapuneiden esineiden puhdistamisesta, mikä on vaatinut kolme ”naistyöpäivää” (*kvinnodagsverken*) toukokuussa 1895.¹⁴

Petterssonilta on hankittu museolle näihin aikoihin myös muita esineitä, kuten tilityksistä käy ilmi. Hän on ilmeisesti asunut ainakin Lemussa ja toiminut kansakoulunopettajana sekä aktiivisena ”muinaiskalujen kokoilijana.”¹⁵ Myös Suomen Muinaismuistoyhdistys oli hankkinut samoihin aikoihin häneltä esineitä, eli hänen myyntitoimintansa on ulottunut myös pääkaupunkiseudulle. Pettersson on hankkinut veistokset suoraan Liedon seurakunnalta, sillä Liedon kirkossa 15.4.1895 järjestetyn kirkolliskokouksen pöytäkirjasta löytyy kaupasta maininta: ”Yksimielisesti suostuttiin Helsingin muinaismuistoyhdistyksen ylösostajalle Kustaa Adolf Petterssonille noin 20 tai 30 markan hinnasta luovuttaa muutamia puista tehtyjä pyhyyskuvia ja yhden kivisen vihkivesiastian. Tämä päätös tehtiin sillä edellytyksellä, että asianomaiset virastot tähän luovuttamiseen lupaa antavat.” Seurakunta on saattanut päätyä myymään veistokset taloudellisista syistä, sillä kirkonkokousten

pöytäkirjoista käy ilmi, että samaan aikaan pappilassa piti tehdä paljon korjaustöitä. Uusi hautausmaa rakennuksineen oli työn alla, mistä syystä kirkonrakennuskassan vuosimaksutkin päätettiin kaksinkertaistaa. Lisäksi itse kirkossa oli ”kaikin puolin”, kellotapulia myöten, korjaustarpeita.¹⁶ Veistosten myyntiä puitiin jälkikäteen ainakin *Aura*-lehdessä. 29.05.1895 julkaistun kirjoituksen perusteella Liedon kirkkoherra Mannströmillä oli ollut käsitys, että veistokset päätyisivät Petterssonin kautta Tuomiokapitulin määräyksestä Suomen Muinaismuistoyhdistykselle, jonka asiamiehenä Pettersson olisi toiminut. Neljä vuotta myöhemmin esineitä myytiin kuitenkin jälleen kirkosta Petterssonille, joka myi ne edelleen Turun museoon, joten aiempi kauppa ei ilmeisesti ollut jäänyt vaivaamaan seurakuntaa.¹⁷

Ruskon veistosryhmä: seurakunnan lahjoitus ja museon vahtimestarin vaikutus?

Toiseksi suurin veistosryhmä Turun museokeskuksen kokoelmissa on Ruskon kirkosta peräisin olevat yhdeksän keskiaikaista veistosta. Museon pääkirjaan ei hankintatapaa ole kirjattu, mutta pahvikortistosta löytyy tieto, että ne ovat tulleet museolle lahjoituksena Ruskon kirkonkokouksen päätöksellä 26.4.1891.¹⁸ Päätöksessä ”[m]uinaismuistoyhtiölle päätettiin lahjoittaa ne puukuvat jotka muinaisista ajoista ovat säilyneet ja kirkon tapulissa ovat olleet säilytettynä ilman mitään hyötyä.”¹⁹ Vaikka päätöksessä viitataan Suomen Muinaismuistoyhdistykseen, ovat veistokset kuitenkin päätyneet Turun kaupungin historialliseen museoon. Lahjoitusta ei muuten mainita museotoimikunnan 25.7.1891 kokouspöytäkirjassa, mutta pöytäkirjaan on liitetty *Åbo Tidningissä* 31.5.1891 julkaistu lahjoitusten listaus, jossa lahjoitussisältöjä erittelemättä lukee ”[f]rån Rusko kapell.”²⁰

On mahdollista, että seurakunta ei ole oma-aloitteisesti lähtenyt tarjoamaan veistoksia museolle, vaan museolta on ensin käyty paikan päällä tutustumassa esineisiin ja tiedustelemassa niiden hankintamahdollisuudesta. Museokeskuksen arkistossa on nimittäin kokoelmaesineiden verifikaateissa vahtimestari Laaksosen kirjoittama lappunen, joka antaisi näin ymmärtää. Siinä avataan hieman, mitä veistoksia Ruskossa on, ja kerrotaan, että pitäjässä oltaisiin luultavasti kiinnostuneita niistä luopumaan, mutta tarvitaan ensin kirkosta lupa ja tässä piti kääntyä kappalaisen, A. B. Leivon, puoleen.²¹

Museotoimikunnan kokouspöytäkirjoista löytyy useita merkintöjä siitä, kuinka August Laaksonen sai jo varhain tehtäväkseen lähteä milloin minnekin päin Varsinais-Suomea esineidenhankintamatkoille. Laaksonen sai lähiseudun matkoilleen käyttösumman, ja museon tilityksiin hän on koostanut listauksia ostoksistaan hintoineen sekä liittännyt matkalaskuja.²² Museon arkistosta löytyy Laaksosen 3.4.1891 päiväämä matkalasku, jonka perusteella hän on käynyt saman vuoden maaliskuussa Ruskon lisäksi Vahdon ja Paattisten kirkoilla, ja tämä Ruskon veistosten hankintatiedustelukin on todennäköisesti tapahtunut juuri tuolloin.²³

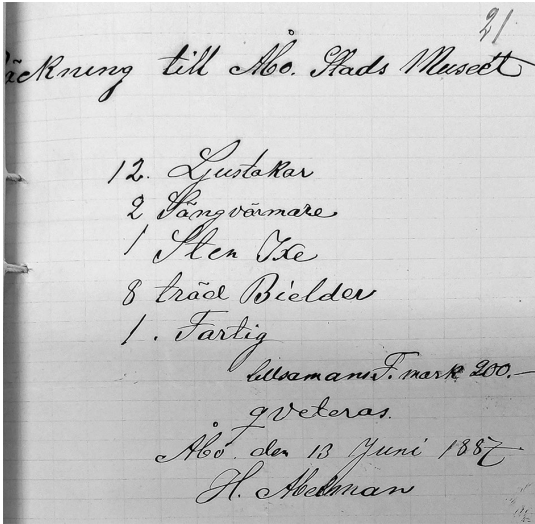
Sundin veistosryhmä: osto, jota selviteltiin vielä 1940-luvullakin

Kolmanneksi suurimpana veistoskokonaisuutena Turun kaupungin historialliseen museoon on tullut Sundin kirkosta yhteensä seitsemän veistosta, ja ne löytyvät museon esineluettelosta ensimmäistä kertaa vuonna 1894. Ne on mainittu esineluettelossa Hammarlandin kirkosta peräisin olevien veistosten kanssa niputettuna yhteen kirkollisten esineiden osiossa pelkästään ilmaisulla ”42–56 Helgonbilder.”²⁴ Edellä mainittujen Turun museokeskuksen arkistosta löytyneiden muistiinpanojen ansiosta tiedetään, että näillä numeroilla olevia pyhimyskuvia on tullut juurikin Sundista ja Hammarlandista.

Museoviraston arkistossa olevasta, vuodelta 1949 peräisin olevasta kirjeenvaihdosta käy ilmi, että Sundin kirkkoherra Frans Joachim Torckell oli myynyt veistokset omin päin. Hän ei ollut konsultoinut kirkonraatia tai kysynyt lupaa Turun arkkihiippakunnan tuomiokapitulilta tai Arkeologiselta komissiolta, joskin hän oli tiettävästi lähettänyt Arkeologiselle komissiolle 12.4.1887 selostuksen myynnistä.²⁵ Tätä selostusta ei tämän tutkimuksen yhteydessä löytynyt Museoviraston arkistosta, mutta edellä mainitussa kirjeenvaihdossa kerrotaan kaupan sisältäneen kirkkoherran mukaan kuusi vanhaa pyhimyskuvaa ja yhden Pyhän Yrjön (”6 st. gamla helgonbilder och St. Göran”).²⁶ Tämä kirjeenvaihto oli käynnistynyt muutamia vuosia aiemmin, kun Sundin seurakunta oli alkanut vaatia myytyjä veistoksia takaisin museolta.

Seurakunnan kirjanpidosta löytyy 120 markan suuruinen tulo kirkollisten antikviteettien (”kyrkliga antikviteter”) myynnistä. Valtionarkeologi Carl Axel Nordman (1892–1972) kirjelmässään toteaa kaupan sisällön täytyneen koostua ainoastaan puisista pyhimyskuvista, sillä muu kirkollinen esineistö, jonka taidehistoriallinen retkikunta kartoitti vuonna 1871 ja joka kirkosta voisi puuttua, ei olisi voinut maksaa suurta 120 markan summaa. Samassa kirjeessä Nordman kuitenkin kertoo veistoksia takaisin pyytäneen Sundin kirkkoherra Snellmaninkin korostaneen, että kirkonraati oli hyväksynyt vuoden 1888 tilikirjanpidon, mistä syystä Nordmanin mielestä kauppa oli seurakunnan hyväksymä, eikä piispantarkastusten yhteydessä tuomiokapitulikaan ollut tiettävästi nostanut kaupalle vastaväitteitä. Myöskään Arkeologinen komissio ei ollut vastustanut kauppaan vuosikymmenien saatossa, vaikka oli ollut tietoinen veistosten tulosta museolle. Näin ollen kaupalle oli epäsuorasti sekä Turun tuomiokapitulin että Arkeologisen komission hyväksyntä.²⁷ Loppujen lopuksi veistokset jäivät museolle.

Poikkeukselliseksi veistosten oston tekee tämän jälkipuinnin lisäksi niiden korkea hinta – ostettiinhan Liedostakin seitsemän vuotta myöhemmin välittäjän kautta 22 veistosta vain 30 markalla. 1940-luvun kirjeenvaihdossa ei mainita, kuinka veistokset olivat tulleet museolle. Museon pahvikortistossa on tieto, että veistokset oli ostettu 120 markalla vuonna 1888, joskaan ilmi ei käy, onko kaupassa ollut mukana välittäjä vai onko veistokset ostettu suoraan seurakunnalta. Vasta 1930-luvulla luodun pahvikortiston tietoihin kannattaa suhtautua varauksella etenkin varhaisien hankintojen kohdalla, sillä toimikunnan jäsenistö oli jo vaihtunut eikä jäljellä ollut ketään, joka olisi muistanut vanhoja hankintoja. Tässäkin tapauksessa pahvi-

Kuva 3. H. Abelmanin 5.9.1887 päiväämä kuitti esineiden myynnistä Turun kaupungin historialliselle museolle. Kuva: Turun museokeskus.

kortistossa oleva tieto saattaa pohjautua ainoastaan Sundin seurakunnan tilikirjan tietoihin eikä museon omaan kirjantaitoon.

Turun kaupungin historiallisen museon tilityksissä ei ole vuosina 1887–1888

kirkkoherra Torckellin tai Sundin seurakunnan nimissä kuitteja verifikaateissa, eikä muutenkaan 120 markan suuruista summaa esineostoissa. Sen sijaan tilityksissä on 13.6.1887 Turussa päivätty kuitti H. Abelmanilta, joka sisältää muiden esinehankintojen ohella kahdeksan puukuvaa, ”8 träd Bilder”, ja koko kaupan yhteishinta on 200 markkaa. Saman vuoden tilityksissä on kaksi muutakin ostoa Abelmanilta, ja yhdessä kuitissa hän on allekirjoituksensa oheen lisännyt leimansa tekstisisällöllä ”H. Abelman Kons- u. Optikerhändler Stockholm”.²⁸ Sundin seitsemän veistosta on siis mahdollisesti ostettu tältä optikko-keräilijältä, joskin esineiden alkuperästä ei kuitissa ole mainintoja. Abelmanin kahdeksan puukuvan erä vaikuttaa esinemäärän perusteella todennäköisimmältä kaupalta Sundin pyhimysveistoksille, vaikka eräällä toisella, 5.9.1887 päivättyllä kuitilla on myös esineostoja Sundin kirkosta, mahdollisesti myös yhdestä puuveistoksesta.²⁹

Hammarlandin veistosryhmä: mahdollinen osto, kenties epäilyttävältä kauppiaalta

Sundin veistosten kanssa samoihin aikoihin on museolle saattanut tulla myös viisi pyhimysveistosta Hammarlandin kirkosta. Museon pahvikortistossa ei ole veistosryhmästä varmoja hankintatietoja, mutta veistosten 4727–4730 pahvikortista löytyy seuraava kirjaus: ”ks. Cygnaeuska brevsaml. IV (Åbo staden bibl), brev 132 jossa hä**** Axel Jonsson Finströmistä tarjoaa museolle ”gamla kyrkobilder Altartavlor m m jag har för tilfället mycke sådana ... Ovatko Hammarlandin ja Sundin veistokset ostettu tältä mieheltä koska ne ovat luetteloimatta peräkkäin 4719-33”.³⁰ Museolla on siis pahvikortistoja täydennettäessä ollut jossain vaiheessa epäselvyyttä näiden veistosten hankinnan suhteen, mutta jos edellä mainitut Sundin kirkon seitsemän

veistosta on hankittu Abelmanilta kahdeksan ”puukuvan” myyntierässä, ainakaan kaikkia Hammarlandin kirkon veistoksia ei ole voitu tuolloin myös ostaa.

Taidehistorioitsija Åsa Ringbom on Ahvenanmaan kirkkojen esineistöön liittyvissä tutkimuksissaan tarkastellut myös Hammarlandin kirkon veistoksia, ja hän huomioi, että vuoden 1876 kirkon inventaarissa museolle sittemmin päätyneet krusifiksi vielä löytyy, mutta vuoden 1883 inventaarista se jo puuttuu.³¹ Åbo Akademin arkistosta nykyään löytyvä, pahvikortistossa mainittu kirje Axel Jonssonilta Gustaf Cygnaeukselle on lähetetty Finströmistä 30.4.1888, ja siinä Jonsson tarjoaa Turun museolle ostettavaksi vanhojen kirkonkuvien ja alttaritaulujen ohella vanhoja kirjoja ja Raamattua vuodelta 1618, muun ohessa.³² Jonsson on mahdollisesti ollut Kustaa Petterssonin ja H. Abelmanin kaltainen sivutoiminen muinaiskalujen ostaja, mutta hänen nimeään ei mainita vuoden 1888 tienoilla museon kokouspöytäkirjoissa tai tili-
kirjoissa. Sen sijaan museon tilityksistä löytyy museotoimikuntaan kuuluneen Carl Magnus Armfeltin (1836–1890) nimissä 24.7.1888 tehty neljän tammesta veistetyt kirkonkuvan hankinta 16 markan hintaan (”4 i ek skulpterade kyrkbilder 16 [mk]”). Samalle kuitille on kirjattu myös muita esineitä, joita Armfelt on ostanut museon laskuun, mutta minkään kohdalle ei ole kirjattu, mistä esineet ovat peräisin.³³ Kuitissa on tosin veistoksia vain neljä, jolloin viidennen veistoksen olisi täytynyt tulla museolle muuta kautta – kenties Abelmanilta? Museon kokouspöytäkirjoista tai tilityksistä ei käy selville, mistä Armfelt on tehnyt tuona aikana ostoksia, joten tämä hypoteesi jää varsin heikoksi.

Jonssonilla on ollut hallussaan vuonna 1888 ilmeisesti enemmänkin veistoksia Hammarlandin kirkosta, sillä vain osa Hammarlandin alttarikaapin veistoksista päätyi Turun kaupungin historialliseen museoon ja loput yksityisomistukseen.³⁴ Ei käy ilmi, miksi museoon ei hankittu enempää veistoksia Hammarlandista. Kiinnostavaa on, että *Åbo Underrättelserin* 24.01.1889 lehdestä löytyy yleisönosastolta varoitus ryhtymästä liiketoimiin Nauvossa oleskelleen Axel Jonsson -nimisen henkilön kanssa. Arvoitukseksi jää, oliko kyseessä sama Axel Jonsson, joka kaupitteli esineitä Cygnaeukselle. Lehtikirjoituksen mukaan Jonsson oli kierrellyt keräämässä tilauksia Helsingin kumileimasintehtaan nimissä ja ottanut tavarantoimituksista rahat vastaan tilaajilta ennakoon, mutta tilattuja tavaroita ei koskaan toimitettu ja Jonsson itse katosi.³⁵

Nauvon veistosryhmä: ensimmäinen arvoituksellinen hankinta

Museon kokoelmiin kuuluu kolme veistosta, jotka ovat peräisin Nauvon kirkosta. Museon pääkirjan mukaan kyseessä on lahjoitus, joskin veistoksen H4783 pahvikortissa saantitavan kohdalla lukee ”Nauvon seurakunnan lahjoittama” -tekstin perässä myös ”Ostettu.”³⁶ Nauvon kirkosta tulleita pyhimyskuvia ei mainita museon arkiston kirkollisten esineiden muistiinpanolapuissa, joissa esineiden lukumäärä vastaa vuoden 1895 esinemäärää, joten veistokset eivät välttämättä olleet vielä tuolloin saapuneet museolle.

Tilikirjoissa ei ole tullut vastaan kolmen puuveistoksen ostoon viittaavia verifikaatteja. Museon arkistossa kuitenkin on kolme pyhimyskuvaa sisältävä, päivämätön ostokuitti, joka ei ole aikanaan päätynyt museon tilitysten sekaan, vaikka esineistä on ilmeisesti maksettu kaksi markkaa.³⁷ Näiden pyhimyskuvien alkupeirää, valmistusaikaa ja nykysijaintia voidaan siis vain arvailla. On myös mahdollista, joskin epätodennäköistä, että aiemmin mainittu Armfeltin neljän veistoksen osto vuodelta 1888 olisi pitänyt jonkin neljännen veistoksen ohella nämä keskiaikaiset veistokset sisällään. Museon kokoelmiin on kuulunut myös uudempiä puuveistoksia, jotka ovat peräisin Nauvosta, mutta niitä paloi Turun linnan pommituksissa 1941. Vuodelta 1894 löytyy kuitti sekatavaran kuljetukseen Nauvon kirkolta Turkuun höyrylaivalla, mutta jos Nauvon veistokset olisivat saapuneet museolle jo tuolloin, olisivat ne todennäköisesti löytyneet Liedon, Ruskon, Sundin ja Hammarlandin veistosten lailla museon arkistosta löytyneistä kirkollisten esineiden sarjan listauksista ja linnan esineluettelosta. Vuonna 1906 museo kävi kirjeenvaihtoa Nauvon emäseurakunnan kanssa Nötön kirkon siirtämisestä suunnitteilla olleeseen ulkomuseoon, mutta siirtosuunnitelmat kariutuivat.³⁸ Onko Nauvon seurakunta voinut lahjoittaa veistokset museolle Nötön kirkon siirtokeskustelujen yhteydessä? Siirrosta käydystä, Turun kaupunginarkistosta löytyvästä kirjeenvaihdosta ei löydy pyhimyskuvien lahjoituksiin viittauksia.

Piikkiön veistokset: Kahdessa erässä tehty hankinta

Piikkiön kirkosta peräisin olevan, piispaa esittävän veistoksen kohdalla kyseessä on epäilyksettä lahjoitus, joka vaikuttaa tapahtuneen seurakunnan aloitteesta ja halusta saada veistokset parempiin säilytysolosuhteisiin. Museon pääkirjaan on merkitty piispankuvan H8296 sekä kahden muun esineen kohdalle, että ne ovat tulleet J. W. Ahlroosin kautta Piikkiön seurakunnan lahjoituksina (”Gåfvor af Piikkis församling genom prostens J. W. Ahlroos”).³⁹ Piikkiön kirkon inventaareissa ei ole listattuna pyhimysveistoksia kirkon koristuksiin vuonna 1904, mutta marginaaliin on tehty merkintä: ”Piispank. jälkeen 1904. Puinen piispankuva, rikkinäinen, löydetty kirkko parannuksen kestäessä kesällä 1908. - - - Siirretty asianomaisella luvalla Turun historialliseen museoon.” Lisäksi ”Muinaismuistokaluja ynnä kirkonkoristuksia”-osiassa listattujen aatelisvaakunoiden kohdalle on marginaaliin merkitty seuraavaa: ”Siirretty 1908 jälkeen sakaristoon kirkosta, koska pysyvät siellä kosteudesta vapaampina”, minkä perään on jossain vaiheessa kirjattu vielä ”Poistetaan.”⁴⁰ Tämä osoittaa, että Piikkiön kirkossa on pyritty huolehtimaan vanhoista esineistä, ja ainakin tämä kyseinen veistos on tullut tässä lahjoituserässä.

Turun kaupunginarkistossa on museotoimikunnalle osoitettu, 13.7.1909 päivätty kirje rovasti Ahlroosilta. Siinä hän kertoo piispankuvan, numerotaulun ja aatelisvaakunan löytyneen elokuussa 1908 ”kirkon alttarin takana löytyvästä aukosta sinne joskus heitettyinä.” Lisäksi kirjeessä kerrotaan kirkonkokouksen 20.9.1908 päättäneen jättää nämä esineet Turun historialliselle museolle, ja että Muinaistieteellinen toimikunta on kirjeessään 28.4.1909 suostunut siihen, että ne saadaan säi-

lyttämistä varten lähettää Turun historialliselle museolle. Ainoastaan aatelisvaakuna piti edelleen säilyttää kirkossa.⁴¹

Suomen Muinaismuistoyhdistys oli lähettänyt Turun arkkihiippakunnan tuomiokapitulille 27.1.1874 anomuksen kirkkojen omistuksessa olevien muinaismuistojen ja -jäänösten suojelemiseksi. Yhdistys piti arvokkaana sitä, että tuomiokapituli kiinnittäisi sopivaksi näkemällään tavalla papiston ja seurakuntien huomion sen tärkeydelle, ettei kirkkoissa olevia seinä- ja kattomaalauksia, arkkitehtonisia tai muita taiteellisia koristuksia, kaiveruksia, käsikirjoituksia, muistotauluja, lippuja, aseita, hautakiviä, kuvanveistotöitä, kudonnaisia ja kirjontatöitä muuan muassa vanhemmilta ajoilta tuhottaisi tai laiminlyönnin ja kosteuden kautta menetettäisi.⁴² Piikkiön seurakunta oli veistoslahjoituksellaan noudattanut kuuliaisesti annettuja ohjeistuksia.

Toinen Piikkiöstä peräisin oleva veistos, joka esittää Pyhää Marttia, on luetteloitu vasta 1930-luvulla numerolle H12205. Se on saattanut tulla museolle piispankuvaa paljon aikaisemmin, mutta jäänyt luetteloidumatta. Museon vahtimestari Laaksonen nimittäin teki tammikuussa 1892 matkan muun muassa Piikkiöön.⁴³ Hankinta on mahdollisesti tehty tuolloin, sillä 29.2.1892 päivätylle hankintakuitille Laaksonen on kirjannut samalle riville viiden markan suuruisen oston, joka on sisältänyt sekä peilin että pyhimyskuvan.⁴⁴ Ei kuitenkaan voida varmuudella sanoa, että kuitissa mainittu pyhimyskuva on peräisin Piikkiön kirkosta. Tämän lisäksi Laaksonen kävi Piikkiön kirkolla myös maaliskuussa 1897 ja kuljetti sieltä museolle esineitä, mutta maaliskuulle päiväystä matkakuitista ei selviä, mitä kuljetus sisälsi.⁴⁵ Laaksonen on kirjannut tilityksiin 31.3.1897 päiväyksellä listan ostamistaan esineistä, mutta nämä eivät pidä sisällään pyhimysveistoksia.⁴⁶

Mynämäen veistokset: 2010-luvun museolöytöjä

Mynämäen kirkosta peräisin olevat kaksi veistosta on luetteloitu niin sanotuille museolöytönumerolle, joiden hankintaerä TMM23141 on diarioitu 16.9.2014. Museolöytönumerolle luetteloidaan esineitä, joita löydetään museoiden tiloista ilman, että esineillä tiedetään olevan aikaisempaa kokoelmatunnusta. Museolöytöjen kohdalla hankintataustat jäävät yleensä pimentoon, eikä tässä tapauksessa voida olla varmoja, miten veistokset ovat museoon päätyneet.

Veistokset ovat olleet Mynämäen kirkossa vielä 1960-luvun vaihteessa, sillä ne esiintyvät tuolloin julkaistussa *Suomen kirkot* -kirjassa Mynämäen kirkon keskiaikaisten veistosten listauksessa ilman tietoa, että ne kuuluisivat minkään museon kokoelmiin.⁴⁷ Aikaisemmin ne ovat todennäköisesti olleet esillä Mynämäen kirkon omassa museossa, jonka kerrotaan vuoden 1920 kirkon inventaarissa sijainneen tapulissa. Kirkon museon inventaarista löytyy numeroilta 17 ja 18 pyhimysveistoksia, joiden kuvaus vastaa Turun museolöytöveistosten ikonografiaa. Inventaarilistassa on numerolla 17 ”Neitsyt Maria Kristuksen ruumis sylissä”, ja numerolla 18 ”Madonna lapsi sylissä”.⁴⁸

Kuva 4. Tuhoutuneen veistoksen 12202 pahvikortti. Kuva: Ninna Pulli / Turun museo-keskus.

Kiskon veistokset: hankintamysteri ja sodan uhri

Kiskon kirkosta on tullut museolle alun perin kaksi pyhimysveistosta, mutta valitettavasti toinen näistä paloi vuonna 1941 Neuvostoliiton pommittaessa Turun linnaa. Vaikka jonkin verran tuhoutuneiksi kirjattuja esineitä on myöhemmin löytynyt museolta, tätä huonokuntoista, tuntematonta pyhimystä esittänyttä veistosta ei ole ainakaan vielä paikannettu. Nämä veistokset ovat pääkirjan perusteella saaneet kokoelmatunnuksensa vuonna 1931 eli siihen mennessä ne ovat tulleet museolle. Tuhoutuneen veistoksen pahvikortin taustalta löytyy kuitenkin maininta, että sen takana olisi ollut ”rautatien lähetemerkintä W H Tu samanlainen 378 Å kuin no:ssa, joka lähetetty Perniön aseman kautta luultavasti Kiskosta”.⁴⁹ Tätä lähetemerkintää ei kuitenkaan ole vielä kyetty tulkitsemaan. Vahtimestari Laaksonen kävi matkakustannuskuitin perusteella Kiskossa 15.–16.2.1905, mutta tiedossa ei ole, millä asioilla.⁵⁰

Kiskon seurakunnan tuomiokapitulille lähettämässä kirkon omaisuusluettelossa vuodelta 1892 ei mainita puuveistoksia kirkon koristeissa, puukaluissa tai muuallakaan, eikä 1897 rovastikäräjiä varten tehdyssä omaisuustarkastuksessa.⁵¹ Kirkko on kuitenkin myynyt jonkin verran omaisuuttaan, sillä katselmuksessa vuodelta 1902 ilmoitetaan joitain esineitä myydyiksi, mutta mainittujen esineiden joukossa ei ole puuveistoksia. Seurakunnan lähetetyistä kirjeistä ilmenee, että seurakunta oli tarjonnut vuoden 1892 taitteessa Muinaismuistoyhdistykselle vanhaa alttaritauluaan, jonka ilmoittavat kirjeessä ottavansa vastaan jos Tuomiokapituli

siihen suostuu.⁵² Tiedossa ei kuitenkaan ole, miten Kiskon kirkosta peräisin olevat veistokset hankittiin Turkuun.

Vampulan veistos: hyvin sujunut myynti, kangerrellut maksu

Vampulan kirkosta peräisin olevalle veistokselle H12204 ei löydy museon pääkirjasta yksilöityä merkintää, sillä se on monen muun 122-alkuisen kirkollisen esineen tapaan luetteloitu vasta 1930-luvulla pahvikorteille. Esineelle on kuitenkin osattu kirjata saantiajaksi 1913 ja saantitavaksi ”Vampulan seurakunnan myymä.”⁵³ Kortilta löytyy myös viite Muinaistieteellisen toimikunnan pöytäkirjaan 15.5.1913, joka löytyy Museoviraston arkistosta. Kyseisessä pöytäkirjassa kerrotaan esitetyn Turun arkkihiippakunnan tuomiokapitulin 12.4. kirje, jossa kerrotaan Vampulan seurakunnan päättäneen myydä tarpeettomia esineitään Turun museolle, myös ”ristiin-naulitun kuva veistetty puusta.” Seurakunta oli pyytänyt tuomiokapitulin vahvistusta tälle päätökselle, mistä syystä tuomiokapituli puolestaan pyysi Muinaistieteellisen toimikunnan lausuntoa asiasta. Toimikunnalla ei ollut päätöksestä huomautettavaa, ja intendentti K.K. Meinanderin kerrotaan antaneen kirjallisen lausunnon.⁵⁴

Tämä lausunto löytyy Kansallisarkistosta, minne myös muuta kirjelmän ohessa palautettua aineistoa on päätyntä. Otteessa Vampulan seurakunnan kirkonkokouksen pöytäkirjasta 23.2.1913 ilmoitetaan ”Turun kaupungin historiallisen museon pyytäneen saada ostaa Vampulan kirkolta seuraavat jo tarpeettomat ja vanhat esineet”, minkä jälkeen on listattu myös edellä mainittu krusifiksi. ”Päätettiin suostua pyyntöön ja myydä mainitut esineet 300 markalla sillä ehdolla, että ostaja itse kuljettaa tavaran täältä.”⁵⁵ Turun kaupunginarkistosta löytyy Vampulan seurakunnalta Kustaa Knuutilan 26.6.1913 päiväämä kuitti, joka valaisee kuljetusprosessia: ”[t]änäpäni olen poijes antanut Vampulan kirkon irtaimmista matkustaja Stenroosille kolmen sadan (300) markan maksu summasta.”⁵⁶ Myynti vaikuttaa sujuneen tähän saakka mallikkaasti. Turun kaupunginarkistossa säilytettävissä museotoimikunnan kokouspöytäkirjoissa ei ole hankinnasta mainintoja, mutta myöhemmissä museon intendentille osoitetuissa kirjeissä käy ilmi, että maksun kanssa tuli ongelmia. Knuutilan 7.10.1913 museon intendentti Walter von Konowille lähettämässä kirjeessä kerrotaan veistosten kuljetuksesta vastanneen Stenroosin pyytäneen laskua, mutta tätä ei ollut kuitattu maksetuksi. Kirjeestä paistaa Knuutilan tuohtumus:

”--- [H]än tule petoksestansa saamaan tulevan palkan sekä ihmettelen suuresti hänen menettelyänsä koska hän näytti minusta niin uskonnolliselta mieheltä ja kehuskeli että hän lueskele uskonnollista kirjallisuutta olisi kovin hyvä jos Maisteri käskisi sen Stenroosin luoksensa ensi tiistaina eli 14 p.t.kuuta kello 4 tai 5 aikaan luulen ettei hän kehta minun eressäni sana että hän on suorittanu minä saavun kanssa tämän asian johrosta sillon teirän lua ja olisi kovin suotava että hän ottas sen laskun myätänsä luulen että sitä on korjattu.”⁵⁷

Maksuongelma näyttää ratkenneen, sillä 20.11.1913 päivätyssä kirjeessä Knuutila kertoo ottaneensa vastaan von Konowilta Vampulan kirkolta viedyistä esineistä 300 markan summan. Kirjeen lopussa on vielä lisäys, ”[k]uitin lähetin mutta onko tielle eksynyt.”⁵⁸ Tällaista tilitystä ei tullut vastaan museon tilikirjanpidosta vuosilta 1913 tai 1914. Museon lähettämien kirjeiden toisintoja ei valitettavasti ole tältä ajalta kaupunginarkistossa, joten kirjeenvaihdosta ei saada täydellistä kuvaa. Knuutilan kirjeiden seassa on kuitenkin lappunen, jossa todennäköisesti von Konowin käsialalla lukee ”[o]bs! pengar till Wampula.”⁵⁹ Kenties tämä kuljetuksesta ja maksun välittämisestä vastannut Stenroos ei ollut yrittänyt huijata maksussa, vaan siinä oli käynyt jonkinlainen sekaannus.

Uudenkaupungin veistos: vuonna 1905 saapunut arvoitus

Uudenkaupungin kirkosta peräisin oleva, enkeliä kuvaava veistos H7463 on kirjattu museon kartuntakirjaan vuoden 1905 syyskuussa, ja sen vakuutusarvoksi on ilmoitettu neljä markkaa.⁶⁰ Ikävä kyllä kartuntakirjaan tai pääkirjaan ei ole merkitty saantitapaa. Vuoden 1905 elokuulta löytyy Laaksosen ostoskuitti, jossa on yhdellä markalla ostettu ”1 pyhään kuva puusta”, mutta tämä voi liittyä johonkin aivan muuhun veistokseen, mahdollisesti paljon uudempaan.⁶¹ Jo Meinander arvioi enkelin kuuluneen samaan kokonaisuuteen Kansallismuseon kokoelmissa nykyään olevien Aurinkoonpuetun Neitsyt Marian (niin sanottu Apokalyptinen Maria) (H2013:1) kanssa.⁶² Kansallismuseon kokoelmahankinnan lähempi tarkastelu saattaisi valottaa myös Turun museokeskuksen enkeliveistoksen provenienssitietoja.

Tuntemattomasta kirkosta peräisin oleva veistos

Keskiaikaisten puuveistosten aiemmat käyttöpaikat selviävät usein aiemmin tehtyjen taidehistoriallisten kartoitusprojektien ja selvitysten kautta, mutta yksi Turun museokeskuksen kokoelmiin kuuluvista keskiaikaisista veistoksista on vielä provenienssitiedoiltaan täysi arvoitus. Museolöytönumerolla H22998 oleva, mahdollisesti Pyhää Mikaelia esittävä veistos on diarioitu 4.6.2013, eivätkä sen aiempi käyttöpaikka ja museollesaapumisaika ole tiedossa.

Yhteenveto

Turun museokeskuksen kokoelmiin kuuluvien keskiaikaisten puuveistosten hankintatiedot ovat toisinaan jääneet historian hämärään puutteellisesta kirjanpidosta johtuen. Varhaisessa vaiheessa museon kartuntakirjanpito oli olematonta, ja museon tilityksissä olevat kuitit kertovat ostojen sisällöistä niinkin ylimalkkaisilla ilmaisuilla kuin ”sekalaisia esineitä” (”diverse föremål”). Vaikka pääkirjojen ja myöhemmin

Kuva 5. Mahdollisesti Pyhää Mikaelia esittävä veistos H22998, Turun kaupungin taidekokoelma. Kuva: Ninna Pulli / Turun museokeskus.

pahvikortiston käyttöönotto olivat selvä parannus entiseen, kirjanpito ei edelleenkään ollut aukotonta. Esineitä oli jäänyt aiemmilta ajoilta luettelomatta, ja uusiin järjestelmiin saatettiin kirjata virheellisiä tietoja. Näiden tietojen todenperäisyyttä joudutaan kyseenalaistamaan aika ajoin edelleen

tämän päivän kokoelmatutkimustyössä. Aineistoa on myös voinut yksinkertaisesti kadota arkistoista vuosikymmenten saatossa.

Suurempien veistosryhmien kohdalla hankintatiedot vaikuttavat olevan paremmin jäljitettävissä kuin yhden tai kahden veistoksen erien, mutta lukumäärällisesti katsottuna suurimmasta osasta veistoksia, noin 85 prosentista, tiedetään varmasti tai melko varmasti sekä hankintatavat että -ajat. Ostoina on tullut museolle varmasti 30 veistosta, mahdollisesti 35 jos Hammarlandin veistokset lasketaan ostoksi, ja lahjoituksena on tullut ainakin 11. Kahdeksan veistoksen kohdalla tiedot ovat hyvin epävarmalla pohjalla. Museo on hankkinut veistoksia sekä suoraan seurakunnilta että välittäjien kautta, ja suurin osa on tullut museolle 1880–1910-luvuilla. Seurakunnat luopuivat veistoksista, jotka eivät enää pitkään aikaan olleet toimineet osana uskonharjoittamista, ja arkistoinaistoista käy ilmi, että niitä on pidetty suorastaan tarpeettomina. Siirtyminen museoihin on siten ollut käännekohta veistosten arvostuksen ja niiden merkitysten esille nostamisen historiassa.

Ninna Pulli

Ninna Pulli (MSc) työskentelee kulttuurihistoriallisen esinekokoelman tutkijana Turun museokeskuksessa ja on opiskellut varhaisen modernin ajan taidehistoriaa Edinburghin yliopistossa.

Ninna Pulli (MSc) är forskare vid de kulturhistoriska föremålssamlingarna vid Åbo museicentral. Hon har studerat konsthistoria vid Edinburgh universitet.

Asiasanat

museoesineet, museokokoelmat, puuveistokset, keskiaika, pyhimykset ja pyhät, Turun linna

SAMMANDRAG

Donerade, inköpta, levererade – Förvärvandet av medeltida träskulpturer till Åbo museicentrals samlingar

Åbo museicentral äger en stor samling av medeltida träskulpturer i nationellt perspektiv. I museets samlingar ingår sammanlagt 54 skulpturer och de är bland de äldsta objekten i Åbo stads konstsamlingar. Största delen av skulpturerna är utställda på Åbo slott. Åbo stads historiska museum, d.v.s. föregångaren till Åbo museicentral, grundades år 1881 och redan tidigt inleddes en insamling av kyrkliga föremål. Hittills har endast mindre grupper och enskilda skulpturer undersökts, medan en helhetsgranskning av skulpturernas förvärvsprocess saknas.

I den föreliggande undersökningen utreder jag hur och när skulpturerna, som härstammar från tio olika kyrkor, fann sin väg till museet. Skulpturerna härstammar åtminstone från kyrkorna i Lundo, Nagu, Rusko, Hammarland, Sund, Vampula, Virmo, Nystad, Kisko och Pikis. Undersökningen bygger i huvudsak på arkivstudier. Det mest centrala källmaterialet härrör från slutet av 1800-talet och början av 1900-talet och utgörs av Åbo stads historiska museums mötesprotokoll, räkenskaper och korrespondens, av Domkapitlet i Åbo ärkestifts och församlingarnas inventarier och korrespondens samt av Finska fornminnesföreningens brev och protokoll.

I ungefär 85 % av fallen går det att med relativt stor säkerhet utreda förvärvsprocessen. Åtminstone 30 (eventuellt 35) skulpturer har inköpts till museet, medan 11 skulpturer mottagits som donationer. I åtta fall har förvärvsprocessen inte kunnat fastställas eftersom uppföljningen av förvärven och museets bokföring varken är fullständig eller entydig. Merparten av helgonskulpturerna förvärvades

under 1880–1910-talen och dels förvärvades de direkt av församlingarna, dels genom mellanhänder.

ABSTRACT

Donated, Bought, Acquired – Acquisitions of Medieval Sculptures to the Turku City Historical Museum

On a national scale, the collections of the Museum Centre of Turku contain a considerable number of medieval wooden sculptures representing saints – a total of 54. They represent the oldest objects in the Turku City Art Collection, and most of them are on permanent display in the Turku Castle. Since its foundation in 1881, the Turku City Historical Museum, which precedes the Museum Centre of Turku, began collecting religious artefacts. Although the museum's medieval sculpture acquisitions have not previously been examined as a whole, individual sculptures and sculpture groups have been subjects of academic research.

This article focuses on the acquisition dates and methods. The medieval wooden sculptures in the museum collection have previously belonged to at least ten different churches—namely, the churches of Lieto, Nauvo, Rusko, Hammarland, Sund, Vampula, Mynämäki, Uusikaupunki, Kisko and Piikkiö. This investigation into the provenance of each item is based on archival research. The most significant source materials, besides the Finnish Antiquarian Society's correspondence and meeting minutes (ca. the turn of the 20th century), consist of board meeting minutes of the Turku City Historical Museum, accounts and letters, church inventories, and the correspondences between parishes and the Diocesan Chapter of the Archdiocese of Turku.

It was possible to find out about the acquisition details of approximately 85 % of the museum's 54 sculptures with reasonable certainty. The museum purchased at least 30 of the sculptures, possibly 35, while 11 were received as donations. In the case of eight sculptures, it was impossible to track down acquisition information due to the occasional lack of clarity and deficiencies in the Turku City Historical Museum's accession records and accounts. The museum acquired sculptures directly from parishes and through intermediaries, mostly from the 1880s until the 1910s.

Viitteet

- 1 Kaikki Turun museokeskuksen keskiaikaiset puuveistokset löytyvät digitaalisesti Finna.fi:stä. Liedon veistosten hankintaa olen käsitellyt aiemmassa kirjoituksessani; ks. Pulli 2020.
- 2 Koivulahti 2011, s. 322.
- 3 Lempa 2000, s. 122.
- 4 Wirilander 2006, s. 12.
- 5 Leskinen 2021, s. 128.
- 6 Räsänen 2020, s. 6–16.
- 7 Alttarikaappi kuuluu nykyään Kansallismuseon kokoelmiin. Valkeapää 2016.
- 8 Vuola 2016, s. 81–104.
- 9 Kostet 2010, s. 277.
- 10 Museolautakunta ja maakuntamuseo toimintakertomukset 1883–1950 Dc:1, TKA.
- 11 Mm. rahat, mitalit ja kirjasto- ja käsikirjoituskokoelmat pysyivät edelleen luetteloimatta. Ibid.
- 12 Selvityksestä voi lukea Turun museokeskuksen kokoelmablogissa, ks. Pulli 2020. Liedon kirkossa sekä Ahvenanmaan museossa olevat Turun museokeskuksen veistokset ovat poikkeuksellisesti pitkäaikaislainassa. Nämä lainat on myönnetty alun perin 1980-luvulla. Ydinkokoelmaan kuuluvia veistoksia ei enää myönnetä pitkäaikaislainaan.
- 13 Muistiinpanolappu keskiaikaista puuveistoksista, Identifioimattomia verifikaatteja, TMKA.
- 14 Laaksosen kuitti 30.6.1895, Ga:1, TKA.
- 15 Pulli 2020.
- 16 Kirkonkokouksissa suostuttiin vain tilapäisiin korjausratkaisuisin, ja toive oli, että perusteellista korjausta lykättäisiin 20 vuodella, minä aikana varoja kerättäisiin. Myös uusien urkujen hankintaa työstettiin juuri niihin aikoihin, kun veistokset myytiin Petterssonille. Kirkonkokousten pöytäkirjat 1868–1899, II Ca:1, Liedon seurakunnan arkisto, KA.
- 17 Lauharo 2022.
- 18 Kortti 4760, Kulttuurihistoriallisen esinekokoelman pahvikortisto, TMKA.
- 19 Kirkonkokousten pöytäkirjat 1863–1897, II Ca:2, Ruskon seurakunnan arkisto, KA.
- 20 Museotoimikunnan kokouspöytäkirja 25.7.1891, Ca:2, TKA.
- 21 Kirkonkokouksen jälkeisestä, Leivon ja museon välistä mahdollista kirjeenvaihtoa ei löydy kaupunginarkistosta, eikä Åbo Akademin hallussa olevan Gustaf Cygneuksen kirjekokoelman seasta myöskään. Kortti 4758–4768, Kulttuurihistoriallisen esinekokoelman verifikaatit, TMKA.
- 22 Esimerkiksi 1.12.1891 toimikunnan kokouksessa hän on saanut käyttöönsä 200 markan summan. Museotoimikunnan pöytäkirja 1.12.1891, Ca:2, TKA.
- 23 Laaksosen kuitti 23.2.1893, Ga:1, TKA.
- 24 Åbo stads historiska museum i Åbo slott katalog, upprättad i Juni 1894, TMKA.
- 25 C.A. Nordman Turun kaupungin historialliselle museolle 4.6.1949, Hfa:91, MV.
- 26 Ibid.
- 27 Ibid.
- 28 Abelmanin kuitti nro 30, 4.10.1887, Ga:1, TKA.
- 29 Armfeltin kuitilla on tosin myös osto yhdestä puuveistoksesta. Veistos on niputettu muiden esineiden kanssa samalle riville kuitissa yhteishintaan 40 markkaa. Rivin loppuun on kirjattu viimeisten esineiden perään alkuperätiedoksi Sundin kirkko (”från Sunds kyrka”),

mutta tämä saattaa viitata ainoastaan lopussa mainittuihin neljään messinkilampettiin eikä koko rivin sisältöön. Armfeltin kuitti nro 27, 5.9.1887, Ga:1, TKA

30 Tässä artikkelissa translitteroitujen aineistojen kohdalla epäselvät kohdat on merkitty asteriskein. Kortti 4727–4730, Kulttuurihistoriallisen esinekokoelman pahvikortisto, TMKA.

31 Ringbom ja Remmer 1995, s. 114.

32 Jonssonin kirje Cygnaeukselle, kirje 132. Gustaf Cygnaeuksen kirjekokoelma, ÅÅÅ.

33 Armfeltin kuitti 21, 24.7.1888, Ga:1, TKA.

34 Ibid., Ringbom ja Remmer, s. 116.

35 Åbo Underrättelser 24.01.1889 NO 22.

36 Kortti 4783, Kulttuurihistoriallisen esinekokoelman pahvikortisto, TMKA.

37 Förteckningar och upgifter öfver till Museet inköpta och förarade föremål, bocker etc., TMKA.

38 Drake 1995, s. 115.

39 Esine 8296, Kulttuurihistoriallisen esinekokoelman pääkirja, TMKA.

40 Kalustoluettelo (1892–1930), 2 Be, Piikkiön seurakunnan arkisto, KA.

41 Ahlroosin kirje nro 128, 13.7.1909, Ea:2, TKA.

42 Suomen muinaismuistoyhdistyksen kirje Turun tuomiokapitulille 27.1.1874, E V:10, Turun arkkihiippakunnan tuomiokapitulin arkisto, KA.

43 Laaksosen kuitti 28.1.1892, Ga:1, TKA.

44 Laaksosen kuitti 29.2.1892, Ga:1, TKA.

45 Laaksosen kuitti 35, 31.3.1897, Ga:1, TKA.

46 Laaksosen kuitti 34, 31.3.1897, Ga:1, TKA.

47 Julkaisuissa listataan sekä kirkossa edelleen olevia että niistä poistettuja puuveistoksia. Kirkkoista poistettujen veistosten kohdalla kerrotaan, minkä museon kokoelmiin ne julkaisuajankohtana ovat kuuluneet. Cleve ja Nordman, 1961, s.32.

48 Inventaari vuodelta 1920, E VI:319.2, Mynämäen seurakunnan arkisto, KA.

49 Kortti 12202, Kulttuurihistoriallisen esinekokoelman pahvikortisto, TMKA.

50 Laaksosen kuitti 36, 15.3.1905, Ga:2, TKA.

51 Kiskon seurakunnan omaisuusluettelo 1892, E VI:73b, Turun arkkihiippakunnan tuomiokapitulin arkisto, KA.

52 Saapuneet kirjeet s 340., II Ea:1, Kiskon seurakunnan arkisto, KA.

53 Kortti 12204, Kulttuurihistoriallisen esinekokoelman pahvikortisto, TMKA.

54 Muinaistieteellisen toimikunnan pöytäkirja 15.5.1913, Caa:7, MV.

55 Ote Vampulan kirkonkokouksen pöytäkirjasta 23.2.1913, E VI:400.2, Turun arkkihiippakunnan tuomiokapitulin arkisto, KA.

56 Knuutilan kuitti 19, 26.6.1913, Ea 3, TKA.

57 Knuutilan kirje 36, 7.10.1913, ibid.

58 Knuutilan kirje 20, 20.11.2013, ibid.

59 von Konowin muistilappu 35, ibid.

60 Esine 7463, Historiska museets i Åbo accessionskatalog I 1896–1909, TMKA.

61 Laaksosen kuitti 21, 31.8.1905, Ga:2, TKA.

62 Meinander 1908, s. 262–264.

Lähteet ja kirjallisuus

Arkistot

Kansallisarkisto (KA), Turku

- Turun arkkihiippakunnan tuomiokapitulin arkisto
 - Suomen muinaismuistoyhdistyksen kirje Turun tuomiokapitulille 27.1.1874 (E V:10)
 - Kiskon seurakunnan omaisuusluettelo 1892 (E VI:73b)
 - Ote Vampulan kirkonkokouksen pöytäkirjasta 23.2.1913 (E VI:400.2)
 - Uudenkaupungin kirkon inventaari 25.-26.8.1903 (E VI:211b)
 - Uudenkaupungin kirkon inventaarin jäljennös 1908 (E VI:211b)
- Liedon seurakunnan arkisto
 - Kirkonkokousten pöytäkirjat 1868–1899 (II Cab:1)
- Ruskon seurakunnan arkisto
 - Kirkonkokousten pöytäkirjat 1863–1897 (II Ca:2)
- Piikkiön seurakunnan arkisto
 - Kalustoluettelo (1892–1930) (2 Be)
- Mynämäen seurakunnan arkisto
 - Inventaari vuodelta 1920 (E VI:319.2)
- Kiskon seurakunnan arkisto
 - Saapuneet kirjeet s. 340 (II Ea:1)

Museoviraston arkisto

- Muinaistieteellisen toimikunnan arkisto
 - Sund - Suoniemi (Hfa:91)
 - C.A. Nordman Turun kaupungin historialliselle museolle 4.6.1949.
 - Istuntopöytäkirjat 1911–1916 (Caa:7)
 - Muinaistieteellisen toimikunnan pöytäkirja 15.5.1913.

Turun museokeskuksen arkisto (TMKA), Turku

- Förteckningar och upgifter öfver till Museet inköpta och förarade föremål, bocker etc.
- Identifioimattomia verifikaatteja
 - Gustaf Cygnaeuksen muistiinpanolappu keskiaikaista puuveistoksista
- Kulttuurihistoriallisen esinekokoelman pahvikortisto
 - Kortti 4760
 - Kortti 4727–4730
 - Kortti 4783
 - Kortti 12202
 - Kortti 12204
- Kulttuurihistoriallisen esinekokoelman verifikaatit
 - Kortti 4758–4768
- Kulttuurihistoriallisen esinekokoelman pääkirja
 - Esine 8296
- Historiska museets i Åbo accessionskatalog I 1896–1909
 - Esine 7463
- Åbo stads historiska museum i Åbo slott katalog, upprättad i Juni 1894

Turun kaupunginarkisto (TKA), Turku

Maakuntamuseon arkisto

Museolautakunta ja maakuntamuseo toimintakertomukset 1883–1950 (Dc:1)

Laskut ja kirjanpito 1881–1897 (Ga:1)

Abelmanin kuitti nro 30, 4.10.1887

Armfeltin kuitti nro 27, 5.9.1887

Armfeltin kuitti 21, 24.7.1888

Laaksosen kuitti 30.6.1895

Laaksosen kuitti 23.2.1893

Laaksosen kuitti 28.1.1892

Laaksosen kuitti 29.2.1892

Laaksosen kuitti nro 35, 31.3.1897

Laaksosen kuitti nro 34, 31.3.1897

Laskut ja kirjanpito 1898–1905 (Ga:2)

Laaksosen kuitti nro 36, 15.3.1905

Laaksosen kuitti 21, 31.8.1905

Johtokunnan pöytäkirjat 1885–1904 (Ca:2)

Museotoimikunnan kokouspöytäkirja 25.7.1891

Museotoimikunnan pöytäkirja 1.12.1891

Museoon saapuneet kirjeet 1934–1943 (Ea:2)

Ahloosin kirje 128, 13.7.1909

Kirjeitä museon intendentille 1913–1920 (Ea:3)

von Konowin muistilappu 35

Knuutilan kuitti 19, 26.6.1913

Knuutilan kirje 36, 7.10.1913

Knuutilan kirje 20, 20.11.2013

Åbo Akademin arkisto (ÅAA), Turku

Gustaf Cygnaeuksen kirjekokoelma IV (Inb)

Jonssonin kirje Cygnaeukselle, kirje 132.

Verkkolähteet

Lauharo, Kristin 2022. Liedon kirkon vaiheita. <https://wanhoi-utissi-liarost.webnode.fi//liedon-kirkon-vaiheita/> Luettu 24.11.2022.

Pulli, Ninna 2020. Tutkimus: Liedon kirkon keskiaikaisten veistosten tie museoon, osa 2: Kuinka veistokset päätyivät Turun linnaan? Turun museokeskuksen kokoelmablogi Kukkuu kokoelmista. <https://www.turku.fi/blogit/kukkuu-kokoelmista/tutkimus-liedon-kirkon-keskiaikaisten-veistosten-tie-museoon-osa-2-kuinka> Julkaistu 23.9.2020, luettu 28.10.2022.

Kirjallisuus

Cleve, Nils ja Nordman, Carl Axel 1961. Suomen kirkot – Finlands kyrkor 2, Mynämäen rovastikunta. Suomen muinaismuistoyhdistys, Helsinki.

Drake, Knut 1995. Menneisyys nykyisyys tulevaisuus: Turun kaupungin historiallinen museo – Turun maakuntamuseo 1881–1981. Turun maakuntamuseo, Turku.

- Koivulahti, Tiina 2012. Taideteoksen jäljillä. Taidetta tutkimaan: menetelmiä ja näkökulmia, s. 321–347. Toim. Satu Kähkönen ja Annika Waenerberg. JYY julkaisusarja 86. Kampus kustannus, Jyväskylä.
- Kostet, Juhani 2010. Suomalaisen museoiden kokoelmat 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa. Suomen museohistoria, s. 266–284. Toim. Susanna Pettersson ja Pauliina Kinanen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Lempa, Nina 2000. Seurakuntien vastuu kirkollisesta esineistöstä. Kirkko kulttuurin kantajana. Toim. Nina Lempa. Museovirasto, Helsinki.
- Leskinen, Saira 2021. Puukirkon kautta: Siuntion veistosten tie Kansallismuseoon. Suomen Museo – Finskt Museum Vol 128, s. 125–131.
- Meinander, Karl Konrad 1908. Medeltida altarskåp och träsniderier i Finlands kyrkor. Avhandling, Helsinki.
- Ringbom, Åsa ja Remmer, Christina 1995. Ålands kyrkor: Volym I, Hammarland och Eckerö. Ålands landskapsstyrelse, museibyran, Maarianhamina.
- Räsänen, Elina 2022. Kalannin alttarikaappi – keskiaikaisen esineen ja taideteoksen reiteillä. Tahiti VOL 10 Nro 2–3, s. 6–19.
- Valkeapää, Leena 2020. Saman taiteen lapset. Suomen Muinaismuistoyhdistyksen taidehistorialliset tutkimusretket 1871–1902. Suomen Muinaismuistoyhdistys, Helsinki.
- Valkeapää, Leena 2016. Tietämisen tavat. Uskomustarinat ja tutkimus Kalannin alttarikaappin äärellä. Tahiti VOL 6 03/2016.
- Vuola, Katri 2006. Lundomästaren: Från anonymitet till en konstruerad identitet. Finskt Museum 2013–2015 Vol 120, s. 81–104.
- Wirilander, Heidi 2006. Kirkollinen arvoesineistö – kansallista kulttuuriperintöä. Konservattoriiliiton lehti nro 86, 3/2006.
- Åbo Underrättelser 24.01.1889 NO 22. Från allmänheten.